

Adony épített öröksége

A Duna partján, eredetileg a folyammal párhuzamosan futó, majd többutcássá fejlődő település, amelynek szerkezete a XIX. század végétől a kastély és a templom által alkotott centrummal sugarassá rendeződött át. Utcavonalas és fésűs, részben halmazos beépítésű. Területén a római korban Vetus Salina néven tábor és település állt. A középkori Adony a mai településtől délre, Szent Mihály-puszta dombján feküdt, első említése, Odon alakban, 1333-ból származik. 1463-ban jelentős vásárral bíró mezőváros volt. A török korban, Fehérvár elestével egy időben Dsánkurtarán néven palánkvár épült, a lakosság elpusztult. A település a XVII. században forgalmas kereskedelmi telep volt, a forgalom nagy része a dunai vízi úton zajlott. A császári csapatok 1688-ban foglalták vissza Székesfehérvárt a törököktől. Ekkor Adony is felszabadult. Az 1720-as évektől magyarokkal, németekkel és szlovákokkal telepítették újra. Ez 1740-ig tartott. A város a XVIII. század első felében évi hat vásárával ismét a megye legjelentősebb települései közé tartozott. Mezővárosi rangja 1872-ben szűnt meg, majd nyolc évtizeden át járási székhely volt.

ENTZ – SISA 1998 (27.), VIRÁG 2005 (12.)

Sarlós Boldogasszony plébániatemplom

Koller tér 1.

Kertben szabadon álló, kelet-nyugati tájolású épület kereszthajóval bővítve, homlokzati toronnyal, félköríves szentéllyel, nyeregtetővel. A helyi egyházközség 1333-ban már plébániai rangot viselt, amelyet 1723-ban megújítottak. Az első templomot a török időkben elpusztult helyére 1723-ban építették a Zichy-birtokot bérlő Zennegh Kristóf és Meklisch Gergely támogatásával. A jelenlegi barokk templom ennek felhasználásával, Rieder Jakab tervei szerint épült 1772-1776-ban, a kereszthajó 1902-ben. • Két oldalsó szoborfülkéjében kapott helyet 1859-ben Szent Péter és Szent Pál apostolok szobra. 3 szakaszos hajója csehsüvegboltozatos, a bejárat felett orogonakarzat helyezkedik el. A sekrestyeajtón Zichy-címer látható. A barokk főoltár volutás oromzatát két oszloppár tartja, koporsó alakú sztipesze a XVIII. században készült. XIX. századi, ismeretlen mestertől származó olaj oltárképe Mária és Erzsébet találkozását ábrázolja. A kereszthajó előtt a déli oldalon lévő barokk szószéke XVIII. századi munka, mellvédjén Magvető dombormúval. A régi főoltárkép XVIII. század közepi Segítő Mária ábrázolás. A főoltár eredeti adoráló angyalszobrai szintén e századból származnak. Az 1950-es évek óta a templomot Dénes Jenő falképe díszíti. Felszerelései közé tartozik egy 1733-ban készült aranyozott ezüst Szent Ferenc ereklyetartó, TL monogrammal és bécsi ötvösjeggyel, egy 1779-es datálású aranyozott és ezüstözött réz ereklyetartó ugyancsak bécsi ötvösjeggyel, egy aranyozott ezüst pacifikálé a XVIII. század második feléből, egy ezüstözött réz pacifikálé a XIX. század első feléből, 6 réz gyertyatartó a XIX. század első feléből, egy XIX. századi réz úrmutató, talpán ráforrasztott Zichy-címerrel és egy fehér selyemre hímezett koronás magyar címer az 1848-as nemzetőrök zászlajáról. Műemlék.

A templomkertben található a város I. világháborús emlékműve, Hybl József szobrász alkotása, amelyet közadakozásból emeltek a 136 hős katona tiszteletére, és amelyet 1932. december 4-én avattak fel ünnepélyes keretek között, József főherceg részvételével, valamint sírkövek és sírtöredékek magyar, német és szerb feliratokkal a XIX. század első feléből.

A templom előtti téren egy magánszemély 1994-ben Szentháromság-szobrot állíttatott Isten dicsőségére, szülei, B. Kukucska János és neje, Fischer Mária emléke előtt tisztelegve.

BARDOLY – HARIS 2008 (11-12.), ENTZ – SISA 1998 (27-28.), MTI Hírárchívum 1920-1945, 1932. december 4. (13.), TAK 2017 (11.)

Szent Orbán-kápolna

Adony több évszázados szőlészeti hagyománnyal rendelkezik. A szőlőművelők, borászok, kocsmárosok és kádárok védőszentjének tiszteletére szentelt kápolna a mintegy 50 hektáros termőterülettel és 1100 préházzal rendelkező szőlőhegy 6,5 kilométeres vonulatának szélén áll. Az épület homlokzatához fatorony csatlakozik, szentélye félköríves záródású. 1811-ben épült. Helyén korábban kereszt állt, amelynek nyomán a szőlőhegynek ezt a részét Kereszt-hegynek is nevezték. Barokk oltárát két angyal szobra díszíti.

A kápolna mellett áll 1996 óta a Szent Orbán-oszlop, Friedrich Ferenc alkotása, tetején a szőlő és bor védőszentjének színes szobrával.

A domboldalon kialakított szabadtéri pihenőhelyen 2012-ben egy fülkét helyeztek el, benne Nógrádi Katalin festőművész I. Orbán pápát ábrázoló 112X88 centiméteres mozaikképével.

ENTZ – SISA 1998 (28.), TAK 2017 (4., 11., 16.)

Művelődési ház

egykori Zichy-kúria

A város központjában a római katolikus templommal szemben lévő oldalon áll. Héttengelyes, földszintes, L alaprajzú, tagolatlan homlokzatú épület. XVIII. századi épület – gazdatiszti lakás és uradalmi számtartóság – helyén épült 1820 körül klasszicista stílusban, gróf Zichy János megrendelésére. Petschacher Gusztáv budapesti építész terve szerint historizáló-neoreneszánsz stílusban építették át 1890-re, Zichy Lívia számára. • Nyugati oldalán terméskőből épített torony emelkedik, a főépülethez kétfelől szimmetrikusan egy-egy melléképület csatlakozik. A baloldalon előrelépő rizaliton fadíszítésű, trapéz alakú oromzat látható. A hátsó homlokzat tornácát befalzták, a faragott fa oszlopok azonban még látszanak. Az épületet cseréptető borítja. Kerítéséből néhány kovácsoltvas részlet megmaradt. A Településképi Arculati Kézikönyvben a következő megállapítást olvashatjuk: „A lakóházaktól eltérően csak a Zichyek kastélya épült, bár ezen épület a kastélyról alkotott fogalmainkat éppen csak közelíti, lényegében ez is egy hosszú egyenes gerinc alá rendezett épület a két végén egy-egy rövid keresztzárnyal, de telepítéséből adódóan jóval terjedelmesebb hatást keltett, mint a falu többi lakóháza. Érdekes jelzés, hogy az utcára néző oromzatokat a német építészeti hagyományokra emlékeztető úgynevezett »fachverkes« hatású díszítéssel látták el. Az államosítást követően az épületet többször átalakították, többnyire koptatva értékeit. Az épület jelenleg a település kulturális központja, itt működik a művelődési ház és a könyvtár, a közelmúltban szakszerű felújításon esett át. A településközpont értelemszerűen a templom köré szerveződik laza esetlegességgel, határozott téralkotó formák nem jöttek létre, de a kastély mögött gazdag növényvilágú elegáns park készült, mely máig ékessége a településnek.”

ENTZ – SISA 1998 (28.), TAK 2017 (12.), VIRÁG 2005 (12-13.)

Millenniumi emlékmű

Rákóczi út

Az Országzászló déli oldalán elhelyezkedő emlékművet a rajta elhelyezett tábla tanúsága szerint az Adonyért Alapítvány állíttatta 2000-ben, jelentős községi és állami támogatással. Felirata: „Átlépve a magyar államiság második és a kereszténység harmadik évezredébe,/tisztelgással az előző évezredek adonyi nemzedéki előtt/- akik kétszer is felépítették és felvirágoztatták községünket -/ az Országzászlót helyreállította és a Millenniumi Emlékművet állította:/Adony Nagyközség Önkormányzata és az Adonyért Alapítvány/a nemes lelkű adományozók segítségével/a/2000. évben.”

Az alkotáson Vetus Salinára emlékeztető ábrázolások és felirat, az oszlopos építmény zárókövén pedig a kereszténységet szimbolizáló Krisztus-monogram látható.

Felhasznált irodalom

- BARDOLY – HARIS 2008 Bardoly István – Haris Andrea: Magyarország műemlékjegyzéke. Fejér megye. Budapest, 2008, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal.
- ENTZ – SISA 1998 Entz Géza – Sisa József (szerk.): Fejér megye művészeti emlékei. The Historic Monuments of Fejér County. Székesfehérvár, 1998, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet – Szent István Király Múzeum. (= Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 34. kötet)
- TAK 2017 Településképi Arculati Kézikönyv
- VIRÁG 2005 Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. 3. kötet. Fejér megye kastélyai és kúriái. Budapest, 2005, Fo-Rom Invest.